

تحلیل نقش مایه‌ها در حیوان‌ها در منوجات ترکمن و نگارگری آن در پوشاک معاصر

مؤلف:

نرجس گندمی

(دانش‌آموخته دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر)

استاد راهنما:

دکتر فیروزه شببانی رضوانی

این کتاب برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانش‌آموخته می‌باشد.

سرشناسه	: گندمی، نرجس، ۱۳۵۷
عنوان و نام پدیدآور	: تحلیل نقش مایه‌های حیوانی در منسوجات ترکمن و بکارگیری آن در پوشاک معاصر / نویسنده نرجس گندمی
مشخصات نشر	: تهران، کتاب آوا، ۱۳۹۹
مشخصات ظاهری	: ۱۶۵ ص
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۵۹۳-۰
وضعیت رکورد	: فیا
موضوع	: نساجی هنری -- ایران -- بندر ترکمن -- تاریخ -- *Textile industry, Artistic -- Iran
رسم	: پارچه -- ایران -- بندر ترکمن -- طرح -- تاریخ -- Bandar Turkmen -- History -- Iran -- Bandar Textile design
شناسه افزوده	: شبیانی رضوانی، فیروزه، ۱۳۵۱
شناسه افزوده	: سرجه‌داغی هریس، علی اصغر، ۱۳۵۷
رده بندی کنگره	: ۷۴۸.۷۶
رده بندی دیویی	: ۷۴۶.۰۹۵.۰۱۴۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۳۶۲۹۸۰

تحلیل نقش مایه‌های حیوانی در منسوجات ترکمن و بکارگیری آن در پوشاک معاصر

انتشارات آوا

مؤلف:	نرجس گندمی
استاد راهنما:	دکتر فیروزه شبیانی رضوانی
ویراستار:	علی اصغر سرجه‌داغی هریس
ناشر:	کتاب آوا
نوبت چاپ:	اول ۱۳۹۹
شمارگان:	۲۰۰ نسخه
قیمت:	۳۵,۰۰۰ تومان
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۵۹۳-۰

نشانی دفتر مرکزی: انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، بن‌بست حقیقت، پلاک ۴، طبقه ۲، واحد ۴
شماره‌های تماس: ۶۶۹۷۴۶۴۵ | ۶۶۹۷۴۱۳۰ | ۶۶۴۰۷۹۹۳ | ۶۶۴۰۷۹۹۳ | دورنگار: ۶۶۴۶۱۱۵۸

www.avabook.com avabook-kazemi@yahoo.com

فروشگاه کتاب آوا: اسلام‌شهر، خیابان صیاد شیرازی (خیابان دانشگاه) جنب فرمانداری
تلفن: ۵۶۳۵۴۶۵۱

حق چاپ محفوظ و مخصوص مؤلف است.

۱۹.....	مقدمه:
۲۳.....	فصل اول: سری در روند تاریخی نقش مایه‌های حیوانی
۲۳.....	مقدمه
۲۳.....	معنای نقش مایه
۲۵.....	روند تاریخی نقش مایه‌های حیوانات
۲۵.....	روند تاریخی نقش مایه‌های حیوانات قبل از اسلام در ایران
۲۶.....	دوران پیش از تاریخ ایران
۳۰.....	دوره ایلامیان
۳۲.....	دوره هخامنشیان
۳۸.....	دوره ساسانیان
۴۳.....	روند تاریخی نقش مایه‌های حیوانات بعد از اسلام در ایران
۴۳.....	قرون سوم و چهارم هجری
۴۹.....	دوره آل بویه
۵۲.....	دوره سلجوقیان
۵۳.....	دوره صفویه

دوره زندیه.....	۵۵
دوره قاجاریه.....	۵۶
دوره پهلوی.....	۵۸
دوره معاصر (انقلاب اسلامی).....	۵۹
مطالعه نقوش مذهبی - حیوانی.....	۶۰
جمع‌بندی.....	۶۲
فصل دوم بررسی ویژگی‌های نقش‌مایه‌های حیوانی قوم ترکمن.....	۶۵
مقدمه.....	۶۵
آشنایی با قوم ترکمن.....	۶۵
وجه تسمیه واژه.....	۶۵
سابقه تاریخی و سیاسی ترکمن‌ها.....	۶۷
هنر و صنعت.....	۶۹
قالی بافی.....	۶۹
نمد مالی.....	۷۰
ابریشم‌بافی.....	۷۰
گلدوزی و سوزندوزی.....	۷۱
پوشاک ترکمن.....	۷۲
لباس زنان ترکمن.....	۷۳
لباس مردان ترکمن.....	۸۷

۹۱	شرح اجمالی نقوش نمادین پوشاک ترکمن
۹۲	ریشه یابی نقوش نمادین ترکمن
۹۳	نقش ها و آرایه ها در پوشاک ترکمن
۹۴	آرایه نقوش جانوری
۹۴	تحلیل و تقسیم بندی نقش مایه های حیوانی پوشاک ترکمن از لحاظ مفهومی
۹۵	شاخ قوچ
۹۶	گرد
۹۶	پرندگان
۹۷	جای پای شتر
۹۸	مار
۹۹	ماهی
۹۹	جمع بندی
۱۰۱	فصل سوم: بکارگیری نقش مایه های حیوانی در پوشاک و منسوجات معاصر ترکمن
۱۰۱	مقدمه
۱۰۱	انتخاب نمونه ها، بررسی و تحلیل آنها
۱۰۲	لباس بانوان و تزئینات به کار رفته در آن
۱۰۲	پیراهن
۱۰۸	کت
۱۱۰	جلیقه (دون)

- ۱۱۱..... گرتنه
- ۱۱۳..... روسری
- ۱۱۸..... کلاه
- ۱۲۰..... آبی
- ۱۲۲..... شلوار
- ۱۲۵..... کف
- ۱۲۸..... کفش، آتش و جوراب
- ۱۳۱..... لباس مردانه و تزئینات به کار رفته در آن
- ۱۳۱..... پیراهن
- ۱۳۵..... کراوات و پاپیون
- ۱۳۸..... کفش
- ۱۴۰..... ملحقات [قالی، پلاس، نمده، قالیچه (نمازلیق)، آسمان]
- ۱۴۴..... تحلیل نماد و سمبل‌های نقوش ترکمنی
- ۱۴۵..... دسته‌بندی نقوش جانوران
- ۱۴۵..... قوچوق (قوچاق)
- ۱۴۷..... تیرانا بورون
- ۱۴۸..... سازی اوچیان
- ۱۴۸..... ات آیاقی (پای اسب)
- ۱۵۰..... موی (عنکبوت)
- ۱۵۰..... اردک

پوشاک همواره در طول تاریخ از نیازهای اولیه بشر بوده است که ابتدا به شکل یک نیاز خود را نشان داده، اما به مرور زمان با پیشرفت انسان، از یک نیاز به صورت یک پدیده‌ی فرهنگی-هنری، اجتماعی و اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است. در این میان پوشاک اقوام گوناگون در ایران به گونه‌های مختلفی جلوه‌گری می‌کند؛ چرا که پوشاک هر منطقه متأثر از محیط، آب و هوا، فرهنگ، اقتصاد، سیاست، مذهب و باورهای آن منطقه و اقلیم می‌باشد. استان گلستان به سبب موقعیت خاص جغرافیایی و طبیعت هزار نقش و نگارش همواره بستر مناسبی برای اقوام متعددی مانند ترکمن، یموت، راق، تول، ترک قزلباش، بلوچ، سمنانی و خراسانی و غیره بوده است. منسوجاتی که اقوام ترکمن در پوشاک خود به کار می‌گیرند الهام یافته از ویژگی‌های جامعه‌ای است که در آن زندگی می‌کنند، لذا می‌توان آن را به عنوان یک پدیده‌ی فرهنگی-هنری، زبان ارتباطی بصری هم مطرح نمود. در فرهنگ سنتی این اقوام رنگ، جنس، نقوش و نمادها هر یک دارای اهمیت و نقش بسزایی در انتقال مفاهیم دارند که پیوند نزدیکی هم با طبیعت و محیط پیرامون ایشان و نیز باورها و اعتقاداتشان دارد.

پوشاک و لباس محلی ترکمن به صورت سنتی و امروزی در پوشاک مردان و زنان که با حفظ اصالت و ارزش‌های ذاتی و زیبایی ظاهری خود، در تمامی شرایط زمانی و مکانی همراه با زیور آلات سنتی که نگاه هر بیننده را به خود جلب می‌کند و دارای تنوع و طرح‌های شرایط و سن و وضعیت تأهل و مجرد استفاده می‌شود. جنس اصلی پوشاک سنتی ترکمن ها معمولاً از پوست حیوان، کتان، پنبه و ابریشم است. البته معمولاً لباس های زنان از ابریشم تهیه می‌شود. ابریشمی که خودشان تهیه می‌کنند. آن ها ابتدا کرم ابریشم پرورش می‌دهند و پس از آن پيله ابریشم را به نخ تبدیل می‌کنند. در مرحله آخر تهیه پارچه نیز با استفاده از رنگ های طبیعی مانند دانه انار، پوست انار و ... ابریشم را رنگ می‌کنند.

دوخت پوشاک زنان ترکمن بسیار ساده است، ولی تزئینات زیادی بر روی آن صورت می‌گیرد. هم چنین تنوع زیادی در پوشاک زنان ترکمن وجود دارد به گونه ای که می‌توان لباس های زنان

ترکمن را به چهار دسته زیر تقسیم کرد:

الف) لباسی که از آن در منزل استفاده می‌شود؛ ب) لباس کار که از آن برای کارهایی که به عنوان وظیفه به زنان ترکمن محول می‌شود، استفاده می‌کنند (کارهای کشاورزی و پخت نان)؛ ج) لباسی که بیرون از محیط خانه از آن استفاده می‌کنند؛ د) لباسی که در مهمانی‌ها و مراسم‌های رسمی از آن استفاده می‌شود. پوشش بانوان ترکمن به چهار دسته کلی تقسیم می‌شود: ۱. پوشش سر: پیشانی‌بند، سربند و روسری، مانند: بوروک، توپی، چارقند، چاشو، چیرپی، قینگاچ و ...؛ ۲. تن پوش: برای پوشیدن بدن بانوان ترکمن از لباس‌هایی با ظاهرهایی کاملاً متفاوت مانند: کونیک، شوشاق (کمربند)، چابیت، چاروود یا جیه، چکمن، بوقو و نیم تنه استفاده می‌شود؛ ۳. شلوار: شلوارهای زنان ترکمن هم انواعی دارد، مانند: بالاق؛ ۴. پاپوش: پوشش پای زنان ترکمن از جنس چرم، جوراب و کفش تشکیل می‌شود.

لباس‌هایی مردان ترکمن نیز از چند قسمت: تن پوش، شلوار، کلاه و کفش بررسی کرد که در هر قسمت بخش‌های متعددی را می‌توان مشاهده نمود: الف) تن پوش‌ها: دُون، چاکمن، ایچمک، قبا، کونیک، پیراهن (چاقال، یاپینجا؛ ب) شلوار: بالاق/ تنبان، جولبار/ شلوار؛ ج) کلاه‌ها: تلپک، بوروک، دستار شوشاق (د) پای پوش/ کفش: چکمه، چاریق، دولاق، چپک یا یلکن، جوراب.

گذر زمان و جریانات اجتماعی، سیاسی و ... هر یک از این پوشش‌های سنتی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. یکی از این اتفاقات در کشورمان یک‌دست کردن شکل لباس‌ها در ایران بود. این کار تأثیری عمیق بر بخشی از لباس‌های سنتی مردم شهرهای مختلف گذاشت و موجب جایگزینی آنها با لباس‌های متداول روز و متأثر از فرهنگ اروپا شد. این امر قوم متناسب با شرایط اقلیمی، اجتماعی و فرهنگی مردمش تعریف می‌شود و خلایق و حسن زیبایی دوستی آنها را نیز به نمایش می‌گذارد. بنابراین ضررهای مادی و معنوی این اتفاق بسیار زیاد بود و هنوز هم تأثیراتش را می‌توان دید. پوشاک ترکمن‌ها نیز از این قاعده مستثنا نبود و بسیاری از جامه‌های آنان به فراموشی سپرده شد. تهاجم فرهنگ غربی تغییراتی را در الگوهای رفتاری به وجود آورد و در الگوی پوششی نیز تأثیرات خود را بر جای گذاشت. امروزه پوشش سنتی مردانه ترکمن تقریباً از میان رفته است و خیلی کم استفاده می‌شود. دیگر خبری از پارچه‌های ابریشمین نیست و آنها جای خود را به پارچه‌های ساخت کارخانجات داده‌اند. پوشش زنان

اگرچه اصالت گذشته را ندارد و مطابق مُد روز تهیه می‌شود؛ اما بیش از پوشاک مردان شکل و فرم خود را حفظ کرده است. به همین دلیل با مشاهده باتوان ترکمن از روی لباس آن‌ها می‌توانیم قومیت‌شان را تشخیص دهیم. بنابراین در این کتاب قصد داریم با تحلیل، بررسی و تبیین نقش مایه‌های حیوانی در منسوجات ترکمن و بکارگیری آن در پوشاک معاصر به این پرسش اصلی و اساسی پاسخ دهیم: "چگونه نقش‌مایه‌های حیوانی که در منسوجات ترکمن به کار رفته در پوشاک معاصر بازنمایی می‌شود؟"

بیش از پرداختن به مباحث کتاب حاضر، ذکر این نکته قابل توجه و تأمل است که استان گلستان دارای غنای هنری در رابطه با آثار هنری به وجود آمده توسط قوم ترکمن می‌باشد که از چندین سال تأکید در این ناحیه ساکن شده‌اند و قدمت دارند. این قوم دارای آداب و سنن و فرهنگ خاص خود می‌باشد که این فرهنگ و سنت در آثار هنری آن‌ها نیز نمود پیدا کرده است. در نگاه به نقش و نگاره‌های ترکمن با دست بافته‌های آن‌ها و هنر آن قوم، بررسی و تحقیق پیرامون فرهنگ و روش زندگی آن‌ها را ضروری می‌نماید. توجه به ماهیت اجتماعی نهفته در هر کدام از آثار هنری کاربردی، می‌تواند در شکل‌دهی به ماهیت فرهنگی اقوام نقش حیاتی را بازی کند. برای شناخت هنر کاربردی ایسر، ماهیت خلق اثر را در بستر زمان، فرهنگ و مکان خلق شده آن جستجو کرد. دریافت ارزش‌ها و هویت‌ها و ناساگون اثر هنری، به واسطه سنت، فرهنگ و شرایط خاص هر قوم، در هر عصر تغییر می‌یابد. یک اثر هنری در واقع مجموعه‌ای است از هزاران سال تطابق انسان‌ها، محیط، فرهنگ، زیبایی‌شناسی و ... در اجزاء یک اثر هنری کاربردی، مجموعه‌ای از تجربیات راه حل‌ها نهفته است و سرمایه‌ای است از تجربیات هزاران ساله حیات در یک اقلیم و یا نگرش مادی و معنوی به کاربری هم‌اکنون. نقوش فرش، نگرش انسان به محیط اطراف خود و طبیعت است. نگرشی که بافنده از ماده، طبیعت پیرامون خود می‌طلبند و ماهیت اثر در بستر زمان، فرهنگ و مکان خلق گشته است.

در فصل اول تحت عنوان "سیری در روند تاریخی نقش‌مایه‌های حیوانی"، ابتدا به معنا و مفهوم واژه‌ی نقش‌مایه پرداخته و سپس پیشینه‌ی این نقش‌مایه‌ها را با بررسی روند تاریخی نقش‌مایه‌های حیوانات در دوران متعدد تاریخ ایران زمین از جمله دوران پیش از تاریخ ایران، در دوره‌های ایلامیان، هخامنشیان و ساسانیان و نیز دوران بعد از اسلام تا دوره‌ی معاصر جستجو نموده و پایان این فصل را به مطالعه‌ی نقوش مذهبی - حیوانی اختصاص داده‌ایم.